

УДК 94(476)

Афіцыйная святочная культура ў гарадах Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст.

Раманаў С.В.

Установа адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы”, Гродна

Навуковы артыкул прысвечаны даследаванню афіцыйнай святочнай культуры ў гарадах Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. У публікацыі аўтарам разглядаюцца асноўныя святочныя формы афіцыйнай культуры, аналізуецца змест і накіраванасць гэтай з’явы. Агляд гістарыяграфіі змяшчае кароткі пералік найважнейшых прац агульнарасійскага зместу, а таксама асноўных даследаванняў, выкананых на матэрыялах беларускіх земляў. У дадзенай рабоце акцэнтуюцца ўвага на асаблівасцях афіцыйнай святочнасці культуры, суадносінах святочных формаў і элементаў у гарадскім соцыуме беларускіх зямель другой паловы XIX – пачатку XX ст. Артыкул уяўляе сабой адну з першых спробаў сістэмнага асэнсавання дадзенай навуковай праблематыкі і ў высновах вызначае праблемную спецыфіку і прыярытэтныя напрамкі даследавання афіцыйнай святочнай культуры. Публікацыя з’яўляецца вынікам крытычнага аналізу аўтарам прац айчынных і замежных гісторыкаў.

Ключавыя словы: святочная культура, афіцыйная культура, свята, юбілей.

(Ученые записки. – 2013. – Том 16. – С. 64–70)

Official Festive Culture in the Cities of Belarus in the late XIX – early XX centuries

Romanov S.V.

Educational establishment “Grodno State Yanka Kupala University”, Grodno

The scientific article is devoted to the study of the official festive culture in the cities of Belarus in the second half of the XIX – early XX centuries. In the publication the author examines the main festive forms of official culture, analyzes the content and direction of this phenomenon. Overview provides a summary of the historiography of the most important works of the all-russian content, as well as basic research carried out on the material of the Belarusian land. The research centers round the peculiarities of official festivity of the culture, correlations of festive forms and elements in Belarusian urban society in the late XIX – early XX centuries. The article is one of the first attempts of the systemic understanding of the scientific issues and in conclusion identifies the problem specificity and priorities of the study of official festive culture. This publication is the result of a critical analysis by the author of sources and works of native and foreign historians.

Key words: festive culture, official culture, feast, jubilee.

(Scientific notes. – 2013. – Vol. 16. – P. 64–70)

Вывучэнне афіцыйнай святочнай культуры і афіцыйнага каляндара перыяду Расійскай імперыі ў вялікай ступені вядзецца сіламі расійскай гістарыяграфіі, у меншай – беларускай і ўкраінскай. Беларуская гістарыяграфія мае значна меншыя поспехі ў вывучэнні гарадской святочнай культуры другой паловы XIX – пачатку XX ст. яшчэ і таму, што сучасная Расійская Федэрацыя лічыцца правапераемніцай Расійскай імперыі, а таму натуральна, што даследаванні гарадской культуры часоў Расійскай імперыі цікавяць менавіта расійскіх гісторыкаў. З другога боку, існаванне Рэспублікі Беларусь – незалежнай суверэннай дзяржавы – робіць прыярытэтам даследаванне менавіта беларускай культуры, у той час як гарады Бела-

русі другой паловы XIX – пачатку XX ст. адрозніваліся вялікай этнаканфесійнай страктасцю, з перавагай ў іх этнацыянальнай структуры яўрэйскага і рускага насельніцтва (па дадзеных на 1897 г., агулам – 71%). Меншай была ўдзельная вага палякаў і ўкраінцаў, доля беларусаў сярод гараджан паводле перапісу 1897 г. не перавышала 17%. Пачатак вывучэнню дадзенага аспекта святочнай культуры быў пакладзены працай А.С. Катлярчука, у якой ён упершыню ўвёў у навуковы зварот паняцце “афіцыйная святочная цырымонія” ў дачыненні да рэалій XVII ст. [1, с. 8–9].

У згаданай працы А.С. Катлярчук скарыстаўся параўнальным аналізам святочнай культуры ў дачыненні да гарадоў Расіі і

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: mailto:ramanau@tut.by – С.В. Раманаў

Беларусі і пашырыў значэнне святочнай культуры на ідэалагічныя захады тагачасных афіцыйных улад, чаго не назіраецца ў працах папярэднікаў Катлярчука [2; 3]. Даследаванне афіцыйнай святочнай культуры атрымала пашырэнне ў працах сучасных расійскіх гісторыкаў, перш за ўсё Буслаева, Сяровай, Коркінай [4] і некаторых іншых. Пeralічаныя аўтары свядома вылучаюць афіцыйную святочную культуру ў асобны накірунак, пры даследаванні выкарыстоўваючы адпаведны паняццёвы і метадалагічны апарат.

У той жа час цікавасць да згаданай тэматыкі з боку навукоўцаў абумоўлена тым фактарам, што афіцыйная святочная культура як ніякая іншая сфера культуры паўплывала на з'яўленне дзяржаўных святаў, фарміраванне дзяржаўных ідэалогій, стварэнне нацыянальных міфаў. Згаданыя акалічнасці не страцілі сваёй актуальнасці і ў сучаснай Рэспубліцы Беларусь, дзе адным з прыярытэтных накірункаў навуковых даследаванняў на 2011–2015 гг. быў вызначаны накірунак “белорусская нация, процессы ее генезиса, развития и укрепления белорусской государственности, национальная, социокультурная, конфессиональная идентичность в контексте современных интеграционных процессов”. Тым не менш, калі гарадская святочная культура наогул яшчэ зацікавіла шэраг беларускіх даследчыкаў (Я.Р. Яшчанка, І.В. Соркіна, В.А. Сабалеўская), то яе афіцыйны кампанент у якасці спецыфічнага прадмета даследаванняў пакуль не абіраўся.

Мэтаю дадзенага даследавання з'яўляецца вывучэнне афіцыйнага святочнага комплексу ў гарадах беларускіх земляў другой паловы XIX – пачатку XX ст. У якасці задачы даследавання былі вызначаны выяўленне сутнасці, накірункаў і асаблівасцяў афіцыйнай святочнай культуры ў беларускіх гарадах другой паловы XIX – пачатку XX ст.

Матэрыял і метады. Публікацыя з'яўляецца вынікам крытычнага аналізу намі прац айчынных і замежных гісторыкаў. Метадалагічнай асновай дадзенага даследавання з'яўляецца сінтэз агульнанавуковых і спецыяльна-гістарычных метадаў даследавання, пабудаваны на прынцыпах аб'ектыўнасці, навуковасці і гістарызму. У публікацыі таксама прадстаўлены сістэмны метады: у якасці сістэмы тут выступаюць святочны каляндар, спіс табельных дзён. Прадметам даследавання з'явіўся комплекс гарад-

скай святочнай культуры беларускіх земляў ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Вынікі і іх абмеркаванне. У апошнія паўстагоддзя існавання Расійскай імперыі асаблівае значэнне ў межах афіцыйнай культуры набываюць святы ў форме юбілейных мерапрыемстваў. К.М. Цымбаеў у дачыненні да гэтай з'явы ўводзіць паняцце “юбілееманія”, адзначаючы маштаб і колькасную характарыстыку такіх мерапрыемстваў [7, с. 99]. Паводле даследчыка І.В. Соркінай, адным з напрамкаў гістарычнай палітыкі было навязванне гараджанам расійскага юбілейна-ўшанавальнага канона. Вялікая ўвага надавалася арганізацыі шматлікіх імпрэзаў, прысвечаных юбілейным датам расійскай гісторыі і расійскіх манархаў [8, с. 296].

Большасць юбілеяў расійскіх манархаў па сутнасці нагадвалі царскія дні, адсвяткаваныя ў шырокім маштабе. Так, 30 мая 1872 г. кадэты Полацкага кадэцкага корпусу адзначылі 200-гадовы юбілей з дня народзінаў Пятра I. Асноўныя мерапрыемствы праводзіліся ў Аляксандраўскай зале корпусу і скончыліся святочным абедам. Вечарам будынкі былі ілюмінаваны, а на ўваходнай браме гарэў вензель першага імператара.

У 1885 г. адзначаўся 1000-гадовы юбілей з дня смерці Св. Мяфодзія (“Кірыла-Мяфодзіеўскае свята”, “Дзень славянскай пісьменнасці” і інш.). Расійская імперыя, якая бачыла сябе пераемнікам Візантыі і лідарам славянскага свету, рыхтавалася да святкавання. Падрыхтоўка да святкаванняў значных афіцыйных святаў звычайна праводзілася спецыяльнымі святочнымі камітэтамі, на чале з мясцовымі чыноўнікамі і дваранскімі правадырамі. У пэўным сэнсе такія юбілеі заўсёды культывавалі пэўныя ідэалагічныя ідэі: “Мефодиевское торжество 6 и 7 апреля в Гродне представляло собой отраднейшее явление, как выражение православно-славянского самосознания в крае, где славянству особенно важно осознать свое единство...”. Ідэі гэтыя грунтаваліся на няпэўнасці афіцыйных пазіцый, вялікіх этнакультурных і рэлігійных адрозненнях заходніх губерняў, таму нават у 1896 г. пра Гродна адзначалі наступнае: “В настоящее время в нашем городе строятся, а отчасти перестраиваются четыре церкви; число это весьма почтенное для нашего города, в котором иноверческое население преобладает численностью (так что во

всем городе вместе с пригородными деревнями имеется только один приход)” [9, с. 193].

Пры дзяржаўнай падтрымцы часта праводзіліся юбілеі “агульнарасійскага” значэння. Так, у 1888 г. па ўсёй імперыі шырока святкавалася 900-годдзе хрышчэння Русі. Праграма святкавання 900-годдзя хрышчэння рускай зямлі, зацверджаная гродзенскім губернатарам, складалася з 4 пунктаў: “Сделать распоряжение к своевременному объявлению народу о предстоящем торжественном праздновании 15 июля Православной церковью и о прекращении в означенный день всех будничных работ; заблаговременно приготовить к этому торжеству народ, уясняя ему значение события крещения Руси и заслуги Св. князя Владимира в этом деле; учеников народных училищ, церковно-приходских и других школ ознакомить с жизнью и деятельностью и подвигами Св. Владимира, научить читать и петь наизусть некоторые молитвы и песнопения Святому; 15 июля в самый праздник устроить торжественные собрания в зданиях учебных заведений, на которых прочитав житие Св. Владимира и выдержки из других книг религиозно-нравственного содержания, применительно сказанному торжеству”. У Гродна 14 ліпеня ў 7 гадзін раніцы епіскапам брэсцкім Апастасіям была скончана начная служба, праведзеная з асаблівай урачыстасцю. Храм быў ярка асветлены і ўпрыгожаны зелена. Перад алтаром былі пастаўлены іконы Св. Уладзіміра і Вольгі, аплеценныя гірляндамі з зеляніны і зверху ўпрыгожаныя каронамі з крыжамі, па-мастацку зробленымі з жывых кветак. У час памазання народу, скарбнікам гродзенскага брацтва раздаваліся іконкі, акафісты і кніжыцы, выдадзеныя славянскім дабрачынным таварыствам з нагоды гэтай падзеі. Пасля сканчэння начной службы, у час выйсця народу з сабора, шлях да вуліцы быў асветлены бенгальскімі агнямі. На наступны дзень, 15 ліпеня, у 9.30 раніцы епіскапам Апастасіям ў храме пачалася літургія ў саслужэнні епархіяльнага і ваеннага духавенства. Напрыканцы абедні а. Апоцкі зрабіў адпаведную святу прамову, у якой расправёў аб тым значэнні, якое мае Св. Уладзімір для хрысціянскай Русі. Пасля гэтага, пры гучным суправаджэнні ўсіх званаў горада з Сафійскага сабора рушыў крыжовы ход да Каложскай царквы, дзе было здзейснена асвячэнне вады ў р. Нёман.

У Пружанах свята 900-годдзя хрышчэння Русі праходзіла па падобным сцэнарыі. Напярэдадні свята была праведзена начная служба ў саборы святаром Жуковічам, прычым

частка службы вялася на плошчы. Ад сабора, да таго месца, дзе планавалася асвячаць ваду, да невялікай гарадской рачулки на працягу ўсяго шляху былі выстаўлены імправізаваныя крыжы з зеляніны. Раніцай шлях гэты пасыпалі жоўтым пяском, зялёнай травой ды ўпрыгожылі рознакаляровымі сцягамі. Горад прыняў святочнае аблічча з узыходам сонца, калі па ўсіх вуліцах пайшлі натоўпы святочна апранутых людзей. Служба пачалася ў царкве Ражства Хрыстова, пасля чаго крыжовы ход рушыў да Прачысценскай і Крыжаўзвіжанскай цэркваў і спыніўся каля рэчкі. Свята, аднак, было працягнута аж да позняга вечара: яшчэ а 9-й гадзіне вялася чытанні ў Прачысценскай царкве аб жыцці князя Уладзіміра, якія сабралі каля 1000 чалавек.

У шырокім маштабе святкаваўся 100-гадовы юбілей вайны 1812 г. Асноўныя святочныя мерапрыемствы прайшлі, вядома ж, у Маскве і на Барадзінскім полі. Аднак, святкаванні праводзіліся і ў гарадах беларускіх губерняў. Святочныя мерапрыемствы ва ўсіх населеных пунктах Расійскай імперыі прайшлі па загадзя распрацаваным сцэнарыі. Але маглі быць і пэўныя адрозненні: напрыклад Кобрын святкаваў двойчы. Так, напярэдадні юбілею вайны 1812 г., у афіцэраў 150 пяхотнага Таманскага палка, раскватараванага ў Кобрыне, узнікла ідэя аб стварэнні помніка, прысвечанага бітве пад Кобрынам. Раніцай 15 ліпеня 1812 г. ва ўсіх храмах горада прайшлі літургіі. Асабліва ўрачыста адбылася служба ў саборы Аляксандра Неўскага, праведзеная арцыбіскупам Міхаілам пры ўдзеле шматлікага духавенства. Пасля завяршэння службы адбыўся крыжовы ход на Бабруйскую вуліцу, да месца, вызначанага для ўзвядзення помніка. Увечары, у прысутнасці прадстаўнікоў мясцовай адміністрацыі, на гарадской плошчы адбылося народнае гуляння. На ім былі арганізаваны спаборніцтвы: бег, лазанне на мачты і інш. Усім прысутным на гулянні бясплатна раздаваліся кніжыцы пра герояў 1812 г., халодныя напоі і прысмакі. Падчас гуляння, якое доўжылася да позняга вечара, гралі ваенныя духавыя аркестры. У дзень стагоддзя Барадзінскай бітвы, 26 жніўня, у Кобрыне зноў было арганізавана народнае гуляння, а ўвечары зроблены грандыёзны феерверк. Да гэтай даты горад змяніўся і выглядаў прыбраным. Вуліцы былі ўпрыгожаны гірляндамі і каляровымі сцягамі. Для прызначаных урачыстасцей у горад прыбылі дэлегацыі ад вайсковых часцей: 13 уланскі Уладзімірскага палка на чале з

камандзірам, сцягам і аркестрам, 9 сапёрнага батальёна, 15 уланскі Татарскага палка; 70 пяхотнага Рызскага палка. Прадстаўнікоў 38-й пяхотнай дывізіі, якую ён узначальвае генерал-лейтэнантам В.П. Прасловым, суправаджаў аркестр Таманскага палка. З Варшавы прыехаў камендант крэпасці генерал артылерыі М.І. Стрыжоў. Аднак адкрыццё помніка ў гонар вайны 1812 г., асабіста зацверджанага Мікалаем II, адбылося толькі праз год – 15 ліпеня 1913 г.

З беларускіх мясцовасцей, у якіх у 30-я гг. XIX – пачатку XX ст. збудавалі ці планавалася збудаваць помнікі ў гонар вайны 1812 г., асабліва вылучаліся: Полацк, Клясціцы, Віцебск, Чашнікі, Студзёнка. Наогул з беларускіх губерняў найбольшай мемарыялізацыяй вайны 1812 г. адрознівалася Віцебская губерня. У меншай ступені гэта датычылася Мінскай губерні, яшчэ ў меншай – астатніх заходніх губерняў.

Юбілейныя ўрачыстасці да стагоддзя 1812 г. у г. Навагрудку Мінскай губерні адбыліся 26 жніўня 1912 г. Да гэтага дня горад быў прыбраны рознакаляровымі гірляндамі і сцягамі. Для правядзення набажэнства з удзелам вялікай колькасці вернікаў была абрана Рынкавая плошча. На плошчы, упрыгожанай кветкамі і сцягамі, быў усталяваны аналой і разасланы дываны. Раніцай 26 жніўня ва ўсіх храмах горада прайшлі літургіі.

Для афіцыйнай культуры трэба было падкрэсліць міжэтнічную згоду: урачыстае набажэнства адбылося і ў галоўнай яўрэйскай сінагозе пры ўдзеле хору і аркестра, якое скончылася прамовай галоўнага рабіна Менахема Кракоўскага аб важнейшых падзеях вайны 1812 г. Па заканчэнні набажэнстваў велічны крыжовы ход прайшоў па вуліцах горада і выйшаў на Рынкавую плошчу. У крыжовым ходзе прымалі ўдзел прадстаўнікі гарадской улады, воінскія чыны, члены добраахвотнай пажарнай каманды, вучнёўская моладзь, мясцовае насельніцтва і сяляне навакольных вёсак. На Базарнай плошчы як самай вялікай у горадзе быў праведзены малебен. Завяршыліся ўрачыстасці ваенным парадом. Пад гукі маршаў духавых аркестраў па плошчы прайшлі цырыманяльным маршам войскі мясцовага гарнізона, прадстаўнікі добраахвотнай пажарнай каманды і навучэнцы старэйшых класаў гарадскіх вучылішч. Парад прымаў воінскі спраўнік Арлоў.

Святкаванне юбілея вайны 1812 г. мела шырокі характар, выразную ідэалагічную

афарбоўку, але і гэта падзея была ўсяго толькі генеральнай рэпетыцыяй да святкавання 300-годдзя праўлення дынастыі Раманавых, запланаванага на 1913 г. Тым не менш, гэтае свята было дамінуючай святочнай падзеяй 1912 г., што адбілася на адсутнасці ўвагі да іншых свят таго ж перыяду. Так, 26 жніўня 1912 г. мінскае вольнае пажарнае таварыства святкавала 36-ю гадавіну свайго існавання. Штогод пажарнае свята адбывалася 6 жніўня, але ў гэтым годзе арганізатары злучылі яго з днём святкавання стагадовага юбілею вайны 1812. Пасля парадку члены пажарнага таварыства былі запрошаны на абед. Для вышэйшага начальства і чыноўнікаў стол быў накрыты ў памяшканні канцылярыі таварыства, а для каманды пажарных – у хляве, дзе змяшчаецца інвентар. Пажарныя палічылі абразлівым для сябе снедаць ў хляве і дэманстратыўна адправіліся ў рэстаран, дзе снедалі на свае грошы, пасля чаго пастанавілі не зацвярджаць выдаткаў таварыства на абед, замоўлены на 150 асобаў.

Істотную дапамогу ў распрацоўцы палажэння аб парадку правядзення ўрачыстасцей да стагадовага юбілею 1812 г. аказалі члены Імператарскага рускага ваенна-гістарычнага таварыства (ІРВГТ). Па іх ініцыятыве ў пачатку 1911 г. была створана Міжведамственная камісія, якую ўзначаліў генерал інфантэрыі В.Г. Глазаў. Праграма, распрацаваная Міжведамственной камісіяй, мела рэкамендацыйны характар. Прадстаўнікі адміністрацыйнай улады і грамадскіх арганізацый губерні маглі ўносіць у праграму некаторыя змены і дапаўненні, характэрныя для іх мясцовасці. Напрыклад, па распараджэнні генерал-губернатара Г.А. Скалона, праграма ўрачыстасцей у Царстве Польскім была шмат у чым перайначаная, з прычыны гістарычна складзенага адмысловага стаўлення польскага насельніцтва да падзей Айчыннай вайны 1812 г. Цыркуляр Дэпартаменту агульных спраў міністэрства ўнутраных спраў ад 7 жніўня 1912 г. абавязваў губернатараў дасылаць справаздачы з апісаннем праведзеных юбілеяў у савет ІРВГТ.

Вялікая ўвага ўладаў была прысвечана ў 1913 г. святкаванню 300-годдзя праўлення дынастыі Раманавых. Губернатарам былі разасланы лісты з інструкцыямі па правядзенні мерапрыемстваў, і, у сваю чаргу, самі дасылалі такія інструкцыі сваім падначаленым. На кожным узроўні ствараліся адпаведныя святочныя камітэты. Так, у склад павятовых камітэтаў рэкамендавана было ўключаць прадстаўнікоў ваеннага і духоўнага

ведамстваў, гарадскога кіравання, начальнікаў навучальных устаноў і інш. Першаснай задачай такіх камітэтаў было складанне праграмы святкавання і правядзення грашовых разлікаў па плануемых выдатках. На святкаванні ў сталіцу імперыі запрашаліся “гарадскія галовы” шэрагу гарадоў з кожнай губерні. Так, з Гродзенскай губерні пасведчанні на паездку на свята ў Санкт-Пецярбург атрымалі чыноўнікі з Гродна, Слоніма, Брэста і інш. За выкананнем святочных мерапрыемстваў на месцах сачыла паліцыя і павятовыя іспраўнікі: так, дзярэчынскаму ксяндзу Адольфу Рамецкаму, які 21 лютага 1913 г. ухіліўся ад богаслужэння з нагоды 300-годдзя дынастыі Раманавых, прыйшлося тлумачыць, што ён нібыта быў у Лідзе і спазніўся на цягнік. Пасля правядзення святкавання чыноўнікі, задзейнічаныя ў арганізацыі і правядзенні свята, атрымалі памятных медалі.

Афіцыйная святочная культура не была аднароднай для розных рэгіёнаў імперыі. Гэта праяўлялася ў адмысловым адборы святаў, ідэалагічнай апрацоўцы мясцовай традыцыі. Разам з агульнымі афіцыйнымі святамі кожны асобны рэгіён мог мець свае ўласныя. Шырока святкаваліся юбілейныя ўрачыстасці, якія праводзіліся ў межах губерняў, асобных тэрыторый або нацыянальных ускраін імперыі: 50-годдзе вызвалення сялян у Прыбалтыцы, 300-годдзе Уральскага і Данскога казачых войскаў, 100-годдзе далучэння Грузіі і 200-годдзе далучэння Эстляндзіі. На гэтым фоне відавочна вылучаецца 200-годдзе падзей Паўночнай вайны, якое адзначалася двойчы: у 1908 г. – юбілей перамогі пры вёсцы Лясной, які выйшаў за межы Магілёўскай губерні, у 1909 г. – юбілей Палтаўскай бітвы, які хоць і святкаваўся ў многіх гарадах імперыі, але ўсё ж не атрымаў сапраўды агульнадзяржаўнага гучання [7, с. 102].

Палітызаванасць з’яўлялася характэрнай рысай шэрагу такіх святаў. Так, у заходніх губернях не святкавалі памятных падзей, звязаных з манархамі і наогул з гісторыяй Рэчы Паспалітай. Матывавалася гэта між іншым і тым, што дадзеныя свята нібыта страцілі сваё значэнне. У той жа час 8 верасня 1881 г. Пскоў гучна святкаваў 300-гадовы юбілей зняцця аблогі ад войск караля Стэфана Баторыя (7–8 верасня 1581 г.). Адзін са сведкаў гэтых падзей адзначаў: “Нельзя не отнестись с величайшим сочувствием к этому историческому празднику псковцев и не указать на него, как на достойный подражания пример. Мы, говоря вообще, как-то мало знаем и це-

ним свою историю. Подобные исторические торжества могут служить общедоступным средством распространения исторических сведений, возбуждения патриотического чувства любви к родной старине и ее деятелям...” [10, с. 342].

Тым не менш, наяўнасць на нацыянальных ускраінах імперыі пэўнай святочной контркультуры была відавочнай. Так, у 1883 г. перыядычны друк даволі востра характарызаваў святкаванне палякамі 200-гадовага юбілею вызвалення Вены ад турэцкай аблогі (12 верасня 1683 г.). Падобныя тэндэнцыі назіраліся і ў беларускіх губернях. Аналагічную выснову магчыма зрабіць адносна святкавання мясцовай грамадскасцю ў 1862 г. 293-й гадавіны Люблінскай уніі, наладжанай у м. Друскенікі 31 ліпеня 1862 г. (адзначалася, што падобнае свята ладзіцца ўжо ў другі раз). Паводле ўспамінаў Міхала Панкевіча, калі ўлады ў Гродна арганізавалі ўрачыстасці, прысвечаныя Кацярыне II, вучні з польскага кола вырашылі іх сарваць. Падчас іх правядзення яны разбілі прабіркі з серавадародам, за што некалькі вучняў былі выключаныя з гімназіі [8, с. 302].

Для заходніх губерняў паступова выпрацоўвалася свая афіцыйная традыцыя. Так, у 1895–1896 гг., калі ў Львове і Кракаве (Аўстра-Венгерскай частцы былой Рэчы Паспалітай) праходзілі святкаванні юбілею Брэсцкай царкоўнай уніі, то ў самім Брэсце (на тэрыторыі Расійскай імперыі) праводзіліся адмысловыя жалобныя мерапрыемствы: служылася памінальная паніхіда па праціўніках уніі і ўніяцтва, сама ж царкоўная унія паказвалася як вялікае злачынства. Больш таго, у 1889 г. па ўсіх гарадах паўночна-заходняга краю шырока святкаваўся 50-гадовы юбілей ліквідацыі Брэсцкай царкоўнай уніі (1839 г.). 7–8 чэрвеня 1889 г. шырокія святочныя мерапрыемствы разгарнуліся ў Вілейцы. На заканчэнне двухдзённага свята для горада планавалася “падарунак”: 20-пудоўны звон у былую ўніяцкую, а на той час праваслаўную царкву. Падарунак аднак не прыбыў своєчасова. Святочныя мерапрыемствы ў Магілёве нагадвалі па сцэнарыі святкаванні ў астатніх гарадах: з раніцы паніхіда па Мікалаі I, мітрапаліце I. Сямашка і інш., пасля крыжовы ход па горадзе, святочныя службы ва ўсіх гарадскіх цэрквах, а пасля святочных мерапрыемстваў. Асаблівае значэнне было нададзена святкаванню юбілею ліквідацыі уніі ў Полацку, у тым самым Сафійскім саборы, дзе 12 лютага 1839 г. было фармальна вырашана пытанне аб “далучэнні” ўніятаў да

праваслаўя. На святкаваннях у Полацку і Віцебску чыталіся лекцыі па гісторыі Беларусі, аб значэнні ліквідацыі уніі для беларусаў.

Неабходна дадаць, што і ў губернях цэнтральнай Расіі, дзе не назіралася такіх выразных гістарычных, канфесійных і этнічных адрозненняў як на ўскаінах дзяржавы, афіцыйная святочная культура таксама не была аднароднай і мела сваю контркультуру. Гэта сітуацыя была вынікам палітычнага падзелу грамадства. Так, напрыклад, да ліку “паўлегальных” святочных адносіліся мерапрыемствы, звязаныя з ушанаваннем памяці Аляксандра II і яго ліберальных рэформ. У процівагу афіцыйным святам ліберальная грамадскасць адзначала менавіта юбілей рэформаў, а таксама перадавых дзеячаў расійскай культуры. З найбольш значных згадваюць юбілей Пушкіна, Гоголя, Чэхава і ўсерасійскую кампанію ў гонар 80-годдзя Льва Талстога. Адкрыта супрацьстаялі афіцыйнай святочнай культуры 100-гадовыя юбілей Герцэна, Бялінскага, Граноўскага. Ініцыятыва ў правядзенні юбілеяў адмены прыгоннага права і 40-годдзя судовай і земскай рэформаў таксама цалкам знаходзілася ў руках апазіцыйных грамадскіх сіл, прычым святочныя паседжанні пераходзілі ў шэраг антыўрадавых мерапрыемстваў. Так, святкаванні 50-годдзя рэформы Аляксандра II адбылося 19 лютага 1911 г. у Самары, у 1904 г. у Саратаве пад уздзеяннем лібералаў (негледзячы на яўную небяспеку), была праведзена “банкетная кампанія” да 40-годдзя ўвядзення судовых уставаў. Ліберальная інтэлегенцыя дзейнічала і ў заходніх губернях. Напрыклад, у Гомелі, на Саборнай плошчы яна інспіравала пабудову праваслаўнай царквы “У гонар цара-вызваліцеля Аляксандра II” (збудаваная па ініцытыве мясцовага педагагічнага персаналу). Але, разам з тым, у беларускіх губернях пазіцыі лібералаў не былі такімі моцнымі, як у цэнтральнай Расіі. Звязана гэта было з асаблівасцямі правядзення земскай рэформы, якая для заходніх губерняў была рэалізавана толькі 14 сакавіка 1911 г. і то з істотнымі абмежаваннямі. Земская праблема доўгі час стрымлівала развіццё мясцовага самакіравання і лібералізацыю грамадства. Афіцыйныя ж улады заўсёды мелі для гэтых земляў адпаведную нагоду да святкавання, як, напрыклад, на пераломе XIX–XX стст. святкаваліся 100-гадовыя юбілей беларускіх губерняў: Віленскай,

Гродзенскай, Мінскай, Магілёўскай і інш. Афіцыйная святочная культура дзейнічала пад апекай Праваслаўнай Царквы, якая фактычна падпарадкоўвалася адпаведнаму дзяржаўнаму ведамству – Свяцейшаму Сіноду, і грала ролю органа тагачаснай ідэалогіі. Так, напрыклад, у 1893 г. ад Масквы і Троіца-Сергіевай лаўры для Гродна была падаравана адмысловая ікона, прымеркаваная да “вяртання Расіі” заходніх губерняў паводле II падзелу Рэчы Паспалітай (1793 г.). Ікону планавалася выкарыстоўваць для ўсіх крыжовых хадоў па горадзе [11, с. 332].

Развіццё святочнай культуры ў беларускіх губернях было абмежавана ў ходзе Першай сусветнай вайны, калі “воспрещались всякого рода собрания, шествия, уличные и иные манифестации; продажа без разрешения властей газет и журналов, брошюр и книг; запрещалось срывать и повреждать объявления военных и гражданских властей, пользоваться даже в праздничные дни петардами, хлопушками, шумихами и т.д.” [12, с. 24]. Тым не менш, гэтыя абмежаванні не датычыліся афіцыйнай часткі, а таксама святаў рэлігійнага характару, якім у экстрэмальных ваенных умовах надавалася моцнае ідэалагічнае і псіхалагічнае значэнне. Рашучы змены тут адбыліся пасля падзей 1917 г., якія для святочнай культуры мелі вызначальнае значэнне і пасля якіх яна набыла абсалютна іншую сутнасць і значэнне.

Заклучэнне. З прааналізаванага матэрыялу вынікае наступнае. Па-першае, уласна афіцыйная святочная культура – гэта частка святочнай культуры з уласцівымі ёй абрадавай практыкай і каляндарнай сістэмай, якая актыўна выкарыстоўваецца дзяржавай у якасці правадніка афіцыйных ідэалагічных і палітычных каштоўнасцей. Па-другое, для гэтай часткі святочнай культуры характэрна імкненне да палітызацыі культуры, максімальнага змяншэння культурных адрозненняў, канфесійнай разнастайнасці ў дзяржаве. Нягледзячы на гэта, для Расійскай імперыі другой паловы XIX – пачатку XX ст. афіцыйная культура не з’яўлялася маналітнай у сваёй структуры. Гэта было сведчаннем таго, што ў імперыі ў асобных рэгіёнах існавала свая, даволі моцная этнаканфесійная ці (і) гістарычная традыцыя; да таго ж і само імперскае грамадства не было адзіным у выбары сваіх каштоўнасцей арыентацый. Асноўная задача ўрада ў такой сітуацыі заключалася ў тым, каб супакоіць грамадства і

зняць рэвалюцыйныя настроі, – задача, для вырашэння якой і стваралася гэтая культура. Па-трэцяе, неабходна адзначыць, што негледзячы на вялікія геапалітычныя і культурныя змены пачатку XX ст., афіцыйная святочная культура не знікла, і ў перыяд станаўлення нацый і грамадзянскіх супольнасцяў пачатку XX ст. знайшла свой лагічны працяг у стварэнні дзяржаўных свят, і гэтую важную ролю выконвае і па сённяшні дзень.

Літаратура

1. Котлярчук, А.С. Праздничная культура в городах России и Белоруссии в XVII в.: официальные церемонии и крестьянская обрядность / А.С. Котлярчук. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2001. – 240 с.
2. Мазаев, А.И. Праздник как социально-художественное явление / А.И. Мазаев. – М.: Наука, 1978. – 391 с.
3. Некрылова, А.Ф. Русские народные городские праздники, увеселения и зрелища. Конец XVIII – начало XX века / А.Ф. Некрылова. – СПб.: Искусство, 1984. – 191 с.
4. Буслаев, А.И. Имперские юбилеи – тысячелетие России (1862 год) и девятисотлетие крещения Руси (1888 год): организация, символика, восприятие обществом: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / А.И. Буслаев; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 2010. – 23 с.; Коркина, М.А. Официальное чествование юбилейных и памятных дат реформаторской деятельности Александра II в 80–90-е годы XIX в. / М.А. Коркина // Актуальные проблемы исторических исследований: взгляд молодых ученых: сб. материалов I Всерос. молодеж. науч. конф. / отв. ред. Р.Е. Романов; Институт истории СО РАН. – Новосибирск: Параллель, 2011. – С. 96–103; Серова, С.А. Официальный церемониал: истоки и перспективы изучения / С.А. Серова // Актуальные проблемы исторических исследований: взгляд молодых ученых: сб. материалов I Всерос. молодеж. науч. конф. / отв. ред. Р.Е. Романов; Институт истории СО РАН. – Новосибирск: Параллель, 2011. – С. 32–38.
5. Жук, А.В. Праздничные и неprisутственные дни Российской империи конца XIX – начала XX в.: учеб. пособие / А.В. Жук. – Омск, 2008. – 92 с.
6. Цимбаев, К.Н. Православная Церковь и государственные юбилеи Императорской России / К.Н. Цимбаев // Отечественная история. – 2005. – № 6. – С. 42–51.
7. Цимбаев, К.Н. Феномен юбилеямания в российской общественной жизни конца XIX – начала XX века / К.Н. Цимбаев // Вопросы истории. – 2005. – № 11. – С. 454–484.
8. Соркіна, І.В. Гістарычная палітыка ў Гродне ў другой палове XIX – пачатку XX ст. паводле матэрыялаў архіўных фондаў мясцовай адміністрацыі / І.В. Соркіна // Гарадзенскі палімпсест. 2011. Асоба, грамадства, дзяржава. XV–XX стст. / пад рэд. А.Ф. Смаленчука, Н.У. Сліж. – Мінск: Зміцер Колас, 2012. – С. 291–311.
9. Из Гродны // Литовские епархиальные ведомости за 1896 год. – Вильно, 1897. – С. 193.
10. Псков праздновал 300-летнюю годовщину // Литовские епархиальные ведомости за 1881 год. – Вильно, 1882. – С. 341–342.
11. Икона в память столетия возвращения России западных губерний // Литовские епархиальные ведомости за 1893 год. – Вильно, 1894. – С. 332.
12. Черепица, В.Н. Город-крепость Гродно в годы Первой мировой войны: мероприятия гражданских и военных властей по обеспечению обороноспособности и жизнедеятельности / В.Н. Черепица. – Минск, 2009. – 536 с.

Паступіў у рэдакцыю 08.07.2013 г.

Прыняты ў друк 30.12.2013 г.